

AYRINTININ MİKRO-OKUMASI

Kubilay AKTULUM*

Öz: İlk anda dizgeleştirmeye elverişli olmayan bir kavramı (ayrıntıyı) tanımlığı içerisinde tanımlamak pek olası görünmüyor. Anlatıbilimin bilinen kuramcılarında Michel Charles, ayrıntıyı bir okuma etkisine indirgeyerek, bir bakıma tanımının alıcıya bağli, tanımlanamaz olduğunu ileri sürer. Ancak yine de ayrıntı ilk anda tanımlanamaz olsa da yer aldığı bütün içerisinde bir işlev yerine getirir. Tek başına tanımlanamaz ancak bütünle ilişkisi içerisinde işlev üstlenen bir gösterge olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle tanımlanamaz olduğu ileri sürülen, ancak Georges Vedel'in söylediğı gibi, "burada bulunan" bir kavram konusunda yapılan tanımlamaların ve ona yüklenen işlevlerin neler olduğu konusundaki üst-söylemlerle ilgili (kim ne söylemiş?) bir dizi belirleme yapılabilmektedir. Bu yazıda bir işlevi ve anlamı olan, dizgeye şu ya da bu biçimde dahil olan ve bir gösterge olarak ayrıntının mikro-okumasına yönelik kimi belirlemeler yapacağız. Örnek olarak, Laure Depretto'nun, Madame de Sévoigné'nin "La Lettre à l'Ermite ou le détail scandaleux" yazısında "doğum" ayrıntısı konusundaki çözümlemesinin kısa bir özetini aktaracağız.

Anahtar sözcükler: Ayrıntı, Jean-Pierre Richard, mikro-okuma, Madame de Sévoigné

The Micro-Reading of the Detail

Abstract: It does not seem possible to define a concept that is not suitable for systematization in its entirety at first. Michel Charles, one of the well-known theorists of narratology, reduces the detail to a reading effect and argues that its definition is indefinable, in a sense dependent on the receiver. However, even though the detail is indefinable at first, it fulfills a function within the whole in which it is located. It cannot be defined alone, but it appears before us as a sign that assumes a function in relation to the whole. For this reason, we can make a series of determinations regarding the meta-discourses (who said what?) regarding the definitions made and the functions attributed to a concept that is claimed to be indefinable, but as Georges Vedel puts it, "present here". In this article, we will make some determinations regarding the micro-reading of the detail as a sign that has a function and meaning, is included in the system in one way or another. As an example, we will give a brief summary of Laure Depretto's analysis of the "birth" detail in her article "La Lettre à l'Ermite ou le détail scandaleux".

Keywords: Detail, Jean-Pierre Richard, micro-reading, Madame de Sévoigné

Giriş

Daniel Arasse'in *le Détail: Pour une Histoire Rapprochée de la peinture* (Ayrıntı: Resmin yakınlaştırılmış tarihi) adlı çalışmasındaki tanımlamalara koşut biçimde söylersek, ayrıntı "mikro" düzene ilişkin bir unsurdur, kavranması için yakından bakmak ya da büyötmek gerekir (anlatıbilimciler benzer bir tanımlamayı yinelerler). Büyötmek ise okurun, izleyicinin istencine bağlıdır. Bu nedenle ayrıntı biraz da fenomenolojik bir

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. E-Posta: aktulum@hacettepe.edu.tr. ORCID: 0000-0001-9929-937X.

bakış açısı ya da Jean-Pierre Richard'ın “mikro-okumalar” olarak adlandırdığı bir okuma biçimini gerektirir:

Mikro-okumalar: küçük okumalar mı? Küçük olanın okumaları mı? Muhtemelen ikisi de. (...) Mikro-okumalar okunan ve yorumlanan yapıdaki çok daha küçük birimleri hedeflerler: Bir motifin tekil değeri (Apollinaire'in yıldızı, Celin'in metrosu ya da miğferi, Huysman'ın yemeği), bir sahnenin ya da imgenin yeri (Mallarmé'nin su perisine ateş yağdıran tek boynuzlu atları), (Hugo, Gracq, Claudel ve Michelet'nin) metninden koparılıp alınan küçük bir sözcüğün dokusu, (Céline'in Casse-Pipe'indeki), bir sözcüğün, parolanın işleyişi (Nerval'de) bir takma ad ve (Saint-John'da) bir unvan. Burada okuma artık bir gezinme ya da göz gezdirme meselesi değildir: daha çok bir ısrar, bir yavaşlık, bir yakın görüş isteği meselesidir. Böyle bir okuma ayrıntıya, metnin şu tohumuna güvenir. Kendi uzamını ya da boğa güreşinde söylediğimiz gibi, kendi alanını kısıtlar (Richard, 1979, s. 4).

Ayrıntı, bir yapıta bakışı yeniler; mikro okumalara kapı aralayarak yazın ve sanat algısını etkiler. Bu nedenle bir yapıtta aksesuar gibi duran unsurların bile bir değeri, işlevi, anlamı vardır anlayışı benimsenir (D. Arasse bu anlayışı savunur). Jean-Pierre Richard, *Microlectures*'de (Mikro-okumalar) “küçük” (mikro) olanı okur: “*Küçük olan kimi zaman daha değerli değil midir*” (Richard, 1979, s. 15)? Küçüklük ayrıntının doğasını açıklayan bir nitelemedir. Şu ya da bu unsur kipleştirilerek bir ayrıntı mantığına göre kullanılır: “*Küçük olaylar*”, “*küçük objeler*”, “*önemsiz ayrıntı*”, “*minicik ayrıntı*” vd. Yazınsal ve sanatsal yapılarda “hiçbir şey” olarak görülen ayrıntı, anlamsızlık özelliğini yitirerek anlama dönüşür; bir aksesuar, bir yan unsur (ikinci dereceden bir unsur) olarak görülürken aslında olmadığı anlaşılır. Sonunda bütünün bir parçası, dizgeye dahil olduğu kabul edilir. Bu anlamda ayrıntı bir bütünü oluşturan en küçük parça, onun bir bileşeni sayılır. *Littre* sözlüğünün yaptığı böyle bir tanımla bütün ve parça arasında bir bağ olduğuna vurgu yapılır. Tanımlamada bir bütünü oluşturan unsurların bir dizge oluşturdukları, ayrıntının bir değer düşüncesi içerdiği henüz söylenmese de yeni tanımlamalarda bu anlayış değişir. Çağdaş yazın ve sanat eleştirisi bütün ve parçanın diyalektik ilişkisini onaylar. Örneğin, Léo Spitzer, filolojik yani yorumsamacı bir perspektiften ayrıntının bütünlükle ilişkisine vurgu yapar:

Spitzer, yapıtın hiçbir unsurunun, en küçüğünün bile, önemsiz olmadığına inanır. Biçimsel ayrıntıların mikroskopik analizi her zaman genel anlamı ve nihayetinde onu üreten zihinsel eylemi keşfetme projesine yöneliktir. Spitzer'in eleştirel yolculuğu, ayrıntı ile bütünlük arasında sürekli bir ileri geri gidış olarak tanımlanabilir. Böylece Spitzer, Almanya'da - Schleiermacher'den Heidegger'e kadar - uzun bir geleneğe sahip olan yorumbilim çemberi yöntemini kendi adına benimser (Klik, 2005, s. 176).

Öyleyse şöyle bir varsayım benimsenir: Bir mikro-okumanın gerci ayrıntıdır. Jean-Pierre Richard, söz konusu kitapta ayrıntıyı “*metnin tohumu*” olarak tanımlar, böyle bir okumayı da “miyop” metaforuyla nitelendirir. Ayrıntılar bir mikro-okumanın en elverişli gerecini oluştururlar. Mikro-okuma yakın(laştırılmış) bir okuma biçimidir. Buna göre ayrıntılara, anomalilere (Riffaterre'in anlatımıyla, dilbilgisel aykırılıklara) önem veren böyle bir yaklaşım çizgisel bir okuma olmadığı için sıradan bir metin açıklama işlemi değildir. İlk anda bir kusur, fazlalık gibi görülen, hatta bir giz gibi duran küçük ayrıntılara ilgi yöneltilir. Mikro-okumaya uygun bir metin okuma gücünü çıkaran, tuhafıklar içeren bir metindir. Bir dizi belirti (Ginzburg'un tanımladığı biçimiyle) içeren ve daha dikkatli okumayı gerektiren bir metin. Ton belirsizliği, ifade karışıklığı, sözcüksel

uyumsuzluklar, imalar... birer metinsel belirti olarak görülür. Bu nedenle mikro-okuma örtük bir unsurun “yakınlaştırılmış bir okunmasını” gerektirir.

“Yakınlaştırılmış” bir okuma miyop sözcüğüyle benzer anlamda kullanılır. Böyle bir yakın(laştırılmış) okumanın uygulayıcılarının sayısı oldukça fazladır: Jean-Pierre Richard yanında Erich Auerbach, Roland Barthes, Jacques Derrida, Paul de Man, Louis Marin, Michel Charles, Michael Riffaterre, Léo Spitzer, Philippe Lejeune, Tzvetan Todorov, Michel Foucault, Michel Serres, Roman Jakobson, Claude Lévi-Strauss. Hepsi de şu ya da bu biçimde mikro-okumalara başvuran, ayrıntılar üzerinde odaklanan bildik isimlerdir. Anglosakson ülkelerde “close reading” okumaları oldukça yaygındır. Aby Warbug’un söylediği gibi *Der liebe Gott steckt im Detail* (Tanrı ayrıntıda saklıdır) söylemi adı geçen kuramcılarca benimsenmiştir. Araştırmacılar çalışmalarında sıklıkla şu ya da bu ayrıntının mikro-okumasına girişirler: Örneğin Philippe Lejeune, Rousseau’nun *Confessions*’unda (İtiraflar) “kırık bir tarak” üzerinde durur, bir başka yerde pek fazla dikkat çekmeyen, kimsenin okumadığı, üzerinden atladığı Mille Lambercier’in “tokadını” yorumlar. Sözcüğü sözcüğüne yaptığı okumayla Ph. Lejeune, tokadın aslında bir sevgi ifadesi olduğunu gösterir. Böyle bir sevgiyi günah bulduğu için Rousseau “tersine bir dil kullanmayı” yeğlemiştir. Üstelik “çocuk şeffaflığın tedbirsiz ve tehlikeli olduğunu, örtünün gerekli olduğunu anlar” (Lejeune, 1975, s. 71). Michel Charles, *Rhétorique de la lecture*’de (Okumanın Retoriği) yalnızca Gargantua’nın girişini yorumlar. *Introduction à l’étude des textes*’de (Metin incelemesine giriş) aynı yola başvurur. Tek bir ayrıntıyı irdeleyen araştırmacıların sayıları alabildiğine fazladır. Yakınlaştırılmış okuma bütünlüğü bir okuma biçiminden farklı bir okuma biçimidir, aynı zamanda Michel Charles’ın yaptığı gibi böyle bir okuma biçimi konusunda bir dizi kuramsal tanımlama yapılır. Philippe Lejeune, *le Pacte autobiographique* ve diğer birçok kitabında tek başına “itiraf”ın poetikasını yapar. Michael Riffaterre, metinlerarasılık konusunda kuramsal tanımlamalar yaparken çoğu zaman tek bir ayrıntıya, “iz”e odaklanır¹. Çoğu yorumcu birer mikro-okumacı kimliğiyle karşımıza çıkar. Her ne kadar ancak genel olan üzerine kuram geliştirilebilse de mikro-okumalar ile poetika ve yorumsamacılık arasındaki çizgi bulanıklaştırılır. Bir yapıttan bir sayfa ya da ayrıntı üzerinde durularak kuramsal çıkarımlar yapıldığı olur. Philippe Lejeune, *Confessions*’un ilk kitabından yola çıkarak sonraki özyaşamöyküsel anlatıların işleyiş biçimlerini tanımlar. Michel Charles, Rabelais ve Montaigne’in yapıtlarından kesitler alarak yorumsamacı bir okuma modeli geliştirmeye çalışır. Bu türden girişimlerde mikroskopik bir okumayla her ayrıntı yakından gözlemlenir, aralarındaki bağlar irdelenir.

Fransa’da anlatıbilim ya da poetika denildiğinde hemen akla gelen, Gérard Genette’in kurucusu olduğu, yazarları arasında söz konusu alanın önde gelen isimlerini yer aldığı (Todorov, Barthes, Kristeva, Bremond, Hamon vd.) *Poétique* dergisinde yer alan makalelerde mikro-okuma bolluğu hemen göze çarpar. Bu dergide yer alan yazılarda birkaç kuramsal tanımın ardından çoğunlukla bir yapıttan alıntılanan bir kesit üzerinde durulduğu, baştan sona bir yapıt çözümlemesine pek fazla yönelinmediği görülür. Ayrıntı kaygısı pek çok araştırmacının ortak tutumudur. Örneğin, Laure Depretto, La “Lettre à l’Ermite” ou le détail scandaleux” başlıklı yazısında Madame de Sévigné’nin mektuplarının mikro-okumaya oldukça elverişli olduğunu söyler: Kısalık, anekdot, metinlerarası oyunlar vb. birçok kopuk unsur birer belirti olarak bir mikro-

¹ Bu konuda bkz. Aktulum, 2014.

okumaya kapı aralar, bu kopuk unsurlar daha yakından bakılmayı gerektirirler. Birazdan buna değineceğiz.

Mikro-okuma yaparken sanat tarihinin mikro-okumasını yapan mikro-tarihçilerin tanımlamalarını gözden uzak tutmamak gerekir. Daha önce söylediğimiz gibi bu konuda özellikle Daniel Arasse'ın *Le Détail. Pour une histoire rapprochée de la peinture*'üne gönderme yapılır, farklı ayrıntı kullanımı konusunda ondan yararlanılır, tanımlamaları yazınsalın (aynı zamanda fotoğrafın, sinemanın, afiş tasarımının vb.) alanına uyarlanır. 'Tanrı gibi Şeytan da ayrıntıda gizlidir' sözü bir hareket noktası olarak kullanılır. Her mikro-okumada ayrıntılara yönelmek yaklaşımın temel hareket noktası sayılır:

Yaklaşımımızın temelinde, Simoncu yazıya özgü sözdizimsel yapılarla ilgili daha önceki araştırmalarımız sırasında deneyimlediğimiz merak yatmaktadır; bu merakı, bir hücreyi yüksek güçlü bir mikroskopla gözlemleyen bir biyoloğunkine benzetebiliriz: Biyolog, çıplak gözle hemen fark edilemeyen, ancak yine de gerçekliğin sıradan deneyiminin bir parçasını oluşturan, önemli bir plastik güzelliğin beklenmedik düzenini ortaya çıkaran olguları gözlemlemeye girişir (Zemmour, 2016, s. 31).

Roland Barthes'ın *la Chambre Claire*'inde (Camera Lucida) tek bir görselden (Kış Bahçesi) yola çıkılarak fotoğraf üzerine bir dizi kuramsal çıkarım yapılır. Barthes, ayrıntıya karşılık olarak "*punctum*" kavramını bu kitapta tanımlar. Bir fotoğrafta *punctum* bir ayrıntıdır. Bir fotoğrafın *punctum*'u, görüntünün gösterdiği ötesinde arzuyu harekete geçiren "tikel" bir nesnedir. Bir fotoğrafta dikkat çeken şey nedir, onu benzersiz kılan şey nedir, fotoğraftaki alışıl gelmiş ya da bilimsel bakışı (studium) kıran bu benzersiz nokta (*punctum*) nedir? Hafızayı veya arzuyu canlandıran bir ayrıntı, bir nesneden parça olabilir.

Roland Barthes, güncel bilginin kurallarına göre okunabilecek bu çok yaygın fotoğraf türüne tekli fotoğraf adını verir (studium). Bunlar, gerçeği dönüştürmeyen veya alışıl gelmiş retoriğe göre okunabilen (röportaj fotoğrafları, aile fotoğrafları, erotik fotoğraflar, pornografik fotoğraflar vb.) "sıradan" fotoğraflardır. Bunlarda heterojen, rahatsız edici veya göze çarpan hiçbir şey yoktur. Bazıları şok yaratabilir ama allak bullak etmez. Bağırırlarsa (şiddet veya duygu yoluyla) yaralamazlar. Onlara bakıyoruz ama belleğimize yazmayız. Onları sevmek anlamında değil, hoşlanmak (onlarla ilgilenmek) anlamında sevebiliriz. Bunun için ek bir ayrıntıya, bir armağana, "Ben" in yüzüme çarpan bir inceliğe gereksinim var- çünkü bu tür bir fotoğrafı, *punctum*'un fotoğraflarını tanımlamak için "Ben" dememiz gerekir. Roland Barthes, *punctum*'un "beni delen şey" olduğunu söylüyor. "Ben" in dikkatini çeken ayrıntı yönelimli değildir. İstençli olarak yazılmamıştır, çözümlenebilir değildir. Yüzüme çarpan fazladan bir şey, beni alt üst eden bir şimşek çakmasıdır. Bu şokun ardından tüm bilgiyi, tüm kültürü, tüm kodları yok eden bu patlamanın ardından fotoğraf artık sıradan olmaktan çıkar. Çoğunlukla metonimik olan bir güç onun içinden geçer.

Her zamanki kod bunu söylemediğinden, bu ayrıntıyı adlandıramam. Bu, süzülen şimşek gibidir; bir bulanıklığın, *punctum*'un belirtisidir. Zaten orada olmasına rağmen fotoğrafa eklemem gerekiyor, fotoğrafın dışında da bir yaşamı olduğu için ona kör bir alan, görünmeyen ama sinemadaki karşılığıyla söylersem kamera dışında olmayan bir alan sağlıyor.

Punctum her zaman ilk bakışta görünmez; bazen bunu ancak sonradan, hafızamızdan, olay gerçekleşikten sonra görürüz.

Punctum her zaman olmasa da çoğu zaman bir ayrıntıdır, dikkatinizi çeken ve şu veya bu fotoğrafa kendinizden bir parça yansıttığınız bir şeydir.

Ayrıntının bu yönü Daniel Arasse'ın tanımladığı resimdeki ayrıntılara benzer (Daniel Arasse'ın ayrıntı konusundaki tanımlamalarında Roland Barthes'ın temel bir esin kaynağı olduğunu anımsatalım). Bu yaklaşıma göre ayrıntı size dokunur, sizi etkiler. Ressam, bir resmin ayrıntısına, onu aydınlatan ve ona yeni bir dayanak kazandıran bir şeyi bilinçli olarak yerleştirmiştir. Ancak Roland Barthes'a göre *punctum* ne istemli bir eylemin ne de bir yapaylığın ürünüdür. Tersine, her türlü yapaylık *punctum*'un içini boşaltır. Yapaylık, fotoğrafın özünün düşmanıdır.

La Chambre Claire'de Barthes, annenin çocukluğunu gösteren *Kış Bahçesi* adlı fotoğrafı, fotoğrafın kuramsal tanımlamaları için kullanır, ondan yola çıkarak çok sayıda kuramsal çıkarım yapar. Tek bir görüntü tüm kitaptaki kuramsal çıkarımların kaynağını oluşturur. Bir bakıma tek bir ayrıntı baştan sona bütünü belirler. Söz konusu fotoğraf ayrıntı ve bütün arasındaki metonimik ilişkiye somutluk kazandırmaktadır. Fotoğrafa yakından bakıldığında imlediği şey önce ölümdür. Ardından Barthes yaşamöyküsel ayrıntıları uç uca ekleyerek fotoğrafın doğasını kavramaya çalışır².

Mikro-okuma, okunan unsura, okumaya titizlikle bağlı kalmaya dayanır; bu da gözün söz konusu edilecek olan yazımsal unsura yakından bakmasını, hatta onu büyüteç altına alır gibi büyütmesini gerektirir. Bu durumda okuma bir tür “açıklama”, bir “buluş”tur. Açıklama örtük, gizli anlamı bulmaya, okurun sözcüğü anlamsal olarak aydınlatmasına dayanır. Bu yaklaşıma göre Jean-Marie Goulemot'ya bakılırsa “*bu nedenle okumak bir anlamı yeniden oluşturmak değil, oluşturmaktır*”. Yani anlamı yeniden yapılandıracak olan okurdur³. Genel bir bakışla metnin kesitlerine anlam katacak olan okurdur. Mikro-okuma bir mikro-okur gerektirir; sabırlı bir okumayla metindeki sözcükleri büyüteçle büyütür, onları olabildikçe genişletir. Bu işlemle okuma bir yenidenyazma işlemine dönüşür. Mikro-okuma bir ayrıntıyı yenidenyazmaya dayanır. Bu nedenle mikro-okuma yapan okur sıradan okurdan farklıdır, sadece bilgi aramaz, okuduğundan haz almakla yetinmez, okumayı bir çözümlemeye dönüştürür, onun en ayırıcı yanlarını kavrar, farklılığını ve özgüllüğünü, tekilliğini ortaya koyar. Amacı, metnin çokanlamlılığını kavramaktır, bunu yaparken sözcüklerin kavramsal alanına yakından bakar, onların farklı yananamlarını açıklar. Bir üstdil işlemiyle yorumladığı kesitleri, sözcükleri yeni bir düzene sokarak, okumasına yön verir. Sözcükleri büyüteçle büyütüp açıklarken diğerleriyle ilişkilerine bakar. Bir mikro-okuma sözcüklerin yananamlarını, metaforik, gizli anlamlarını kavramaya yöneldiği anda işlerlik kazanır. Mikro-okur yananamları ve metaforik anlamları benimsediği bakış açısına göre yeniden düzenler (yenidenyazar).

Böyle bir okuma biçiminde okur bütün yerine ayrıntılara yönelir. Jean-Pierre Richard'ın yaptığı budur. Benzer biçimde Auerbach, Curtius, özellikle de Léo Spitzer gibi Alman eleştirmenlerin yaptıkları da. Ayrıntıdan giderek bütüne ulaşmak bu eleştirmenlerin ortak tutumudur. Spitzer, mikro okumaları bir biçembilimci kimliğiyle uygular, parçanın her zaman bütünü yansıttığı varsayımına yaslanır. Jean Starobinski'nin ifadesiyle *mikro-temsili*⁴ özelliğine sahip bir unsur bütüne dahil olduğunda yapıtın biçimsel anlamda bütünlüğüne katkı sağlar (Spitzer'in ‘*étymon spirituel*’ (tinsel kök) adını verdiği şey budur).

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Aktulum, 2023.

³ Alıntılaman Kremer, 2007.

⁴ Starobinski, 1970, s. 28.

Kısacası mikro-okumada okuma minimal düzeye çekilerek gerçekleştirilir. Ayrıntıya odaklanan böyle bir “küçük okuma” biçimi sözcüklerin arkasında gizli olan mikro anlamlara ulaşmaya çalışır. Ayrıntı, içerdiği anlamla bütüne bağlanır. Bir yapıta izleksel olarak bütünlük kazandırmanın yolu budur. Bu durumda ayrıntı kendi içinde bağımsız bir unsur değildir, bir motif olarak izleğin bir parçası sayılır: “Her unsurun bütüne yönelmesi gerektiğinden ayrıntı sistematik olarak bir motif, yani ana temadan yola çıkılarak bir varyasyon olarak oluşturulur. Ayrıntı örtük bir olasılığın gerçekleşmesinden başka bir şey değildir, daima yapıtın içsel zorunluluğunu somutlaştırır, daima örtülü bir yasanın ürünüdür” (Pennanech, 2007).

Jean-Pierre Richard, *Microlectures* ve *Pages Paysages*'da ayrıntılar üzerinde odaklanır. Tek başına ayrıntının tekilliği yerine bütüne katkısını açıklar. Her ayrıntı bütünün mikro-organizması gibi algılanır ve sorgulanır. Çözümlemede izlenen yolu da kısaca anımsatalım.

Birinci aşama dilbilimdeki “sémantique’e (anlambilime) karşılık gelir. Burada sözcüklerin (ayrıntılar) anlamları irdelenir. Bir sözcüğün bir motif durumuna gelme süreci açıklanır. Bu sözcüğün (ayrıntının) metnin izleğine katkısı incelenir. Burada yapılan işlem sözcüklerin yananlam, metaforik anlamlarını ortaya koymaktır. Örneğin, *Madame Bovary*'de bir obje-motif olarak “kasket’in bütüne katkısı nedir? türünde bir soruya yanıt verilir. Burada kasketin olumlu ya da olumsuz tüm yananlam değerleri, çağrışımları, bunların genel izleğe katkısı irdelenir. Öyleyse bu aşamada ayrıntılardan gidilerek bir anlambirimcik sorgulaması yapılır.

“*Libidinal*” aşama simgesel düzenin içgüdüsel temellerinin sorgulanmasıdır, burada arzunun küçük “canlandırmaları” (narsisistik, sadist...), fantazmalar, kişinin nesne ile ilişkisi, içselleştirme ya da reddetme karşıtlığı gibi ilişkiler incelenir. Gerçeklik karşısında “*bedensel eğilimler*”, tepkilerin, düşlerin sözcüklerle yansıtılma biçimleri üzerinde durulur. Burada bir mikro psikanalitik okuma gerçekleştirilir. İzlekle psikanaliz, ardından psikanaliz ile biçim (Richard ‘*grammatique*’ sözcüğünü kullanır) arasında ilişki kurulur. “*Grammatique*’ (dilbilgisel) aşama bir anlatının ve bir motifin ya da bir anlatının ve bir fantezinin işleyişini, anlamlandırmanın anlamla ve fantezi ile sözel etkileşimini - retorik, sözdizimsel, fonetik - ifade eder.

Yananlam değeri güçlü bir sözcük, obje yanında sınırlı metinsel unsurun ayrıntılı yorumu olan mikro-okuma öncelikle içsel ve yakınlştırılmış bir okuma biçimidir. Bir kusur, bir aşırılık, bir anomali, tuhaflık, kuşkulu bir kullanım ya da Riffaterre’in söylediği gibi “*dilbilgisel bir aykırılık*” mikro-okumayı başlatır.

Laure Depretto, “*La Lettre à l’Ermite ou le détail scandaleux*” (Keşiş’e Mektup ya da Skandal Ayrıntı) başlıklı yazısında Madame de Sévigné’nin bir mektubunda geçen bir ayrıntıya dikkat çeker. “*19 Kasım 1670 tarihli mektubunda Madame de Sévigné’nin Grignan Kontu’na, koşullar nedeniyle annesiyle birlikte Paris’te kalan karısının doğum öyküsünü yazar*”. Mektupta, La Fontaine’in l’Ermite başlıklı öyküsünden bir dize alıntılar: “*La signora mit au monde une fille*” (Signora bir kız çocuğu doğurdu). Depretto’ya bakılırsa böyle bir dizinin mektubun sonunda yer alması bir uyumsuzluk yaratır. Ciddi bir olayı aktaran bir mektupta kökeni Boccacio’ya uzanan ve La Fontaine’in yeniden yazdığı “*bir ahlaksızlık anlatisının*”, sapık bir keşişin öyküsünün anlatıldığı masaldan bir kesite yer verilmesi bir anormalliktir. Tuhaflık “*Signora*” kullanımında da kendini göstermektedir. Bu sözcük İtalyanca’da Papanın annesi anlamındadır. Alıntı, hem köken hem de anlam bakımından bir anormallik, tuhaflık yaratmaktadır. Bir resimdeki ayrıntıyla eşdeğerde olan alıntı, mektubu başka bir gözle

okumaya zorlar. Bir “*eylemin içsel göstergesi*” olan ayrıntı “karşı konulmaz bir şekilde dikkati dağıtma eğilimindedir.” “Resimdeki bir eylemin, izleyiciye işaret eden ve onu kendine yaklaştırmaya çağırın içsel göstergesi olan ayrıntı temsil aygıtını kendi çıkarı için yerinden eder. O zaman kendini resmin “aşırılığı” olarak sunulabilir” (Arasse, 1996, s. 14) “Comble” sözcüğü aşırılık, doluluk, yükseklik ya da bir öfke durumunda en ileri düzey vb. (C’est le comble! Türkçe’de ‘Burama geldi!’) anlamlarda kullanılır. Mektup, doğan kız çocuğuyla ilgili bilgilerle doludur. Oysa beklenti mirasın bırakılacağı bir erkek çocuktur. Mektubun bitişinde bağlama hiç de uymayan bir alıntıya yer verilir. Bu alıntı bir fazlalık, aşırılık etkisi yaratır. Alıntı, bağlamı ve kökeni dikkate alınarak daha yakından okunduğunda olası bir “skandal” düşüncesi yaratır. Alıntının bir ayrıntı olarak çözümü yapıldığında onun mektuba retorik anlamda bir süs işleviyle sokulmadığı, önemsiz bir unsur olmadığı görülecektir. Metinde ayrışık gibi duran şeye daha dikkatli bakıldığında ayrıntı sıradanlıktan uzaklaşır. Bu durumda metinsel belirtilerden, ipuçlarından gidilerek yakın bir okumayla ayrıntının/alıntının mektuptaki işlevi kavranır. Özgüllüğünü, başlığa eklenen bir ayrıntıyla belli eden resim (ya da roman) adları gibi (İnci Küpeli Kız; Yıldızlı Gece; Kamelyalı Kadın; Kakımlı Kadın) mektup “Keşişli Mektup” (19 Kasım 1670) olarak adlandırılarak sıradan bir mektup olmaktan çıkar. Dolayısıyla bu türden başlıkları olan resimler ya da anlatılarda her iki unsur da (Kadın + Kamelya) bağlam dikkate alınarak açıklanır.

Buradaki mektup mirasçı olarak bir erkek çocuk sahibi olmak isteyen aristokrat kesimin beklentisi çerçevesinde değerlendirilir. Hamilelik, doğum, erkek çocuk beklentisi aynı zamanda etnik-eleştirel⁵ bir çözümlemenin verilerinden yararlanılarak incelenebilir. Erkek çocuk sahibi olmak kimi batıl inançlarla bağlantılıdır. Örneğin, 5 Ağustos 1670 tarihli M. de Grignan’a yazdığı bir mektupta Madame de Sevigné kızıyla yaptığı bir konuşmayı aktarır: “*Keşke zavallı karınız da küçük Deville kadar mutlu olsaydı!*” Üç aylık gibi görünen bir erkek çocuğu doğurdu. Kızım az önce şunları söyledi: “*Ah, çok kızgınım! küçük Deville oğlumu aldı; aynı eve iki erkek çocuk gelmiyor ki*”⁶ Başka mektuplarda benzer bir söylem yinelenir. “Keşişli Mektup”, Bussy Rabutin’e yazdığı bir başka mektubun benzeridir. Doğum, çocuğun cinsiyeti mektuplarda vurgulanır. 1648 yılında yazdığı bir mektupta kuzenine bir erkek çocuğu doğurduğunu bildirirken örtük olarak aile içinde sürüp gitmekte olan mirasçı tartışmasına söz getirir: “*Peki, kızmanız gerektiğinde size şunu söyleyeyim, bir erkek çocuk doğurdum, ondan size olan nefreti sütle emdireceğim, daha birçoklarını yapacağım, ama sadece size düşman edineceğim*”. Mirasın, paranın tartışma konusu olduğu bir ortamda kız sahibi olmak alay konusu olur. Mektuplarda kız ve erkek çocuk doğurmak bir çekişme, çatışma nedenine dönüşür. La Fontaine’dan alıntılanan mektubun konusu yine aynıdır.

“Paris, 19 Kasım Çarşamba.

MADAME DE GRIGNAN'DAN

⁵ Bu konuda bkz. Aktulum, 2024.

⁶ Lettres de Madame de Sévigné, tome II, Hachette, s. 10.

Eğer sağlığım seni tek bir kızın olduğu için teselli edecekse, sana bir erkek çocuk vermediğim için senden af dilemeyeceğim. Tüm tehlikelerden kurtuldum ve sadece sana kavuşmak istiyorum. Gerisini annem anlatacak.

Madam de Sévigné'nin mektubu

Madame de Puisieux, eğer bir oğlunuz olmasını istiyorsanız bunu yapma zahmetine girmeniz gerektiğini söylüyor; bu konuşmayı dünyanın en doğru ve en iyi konuşması olarak görüyorum. Bize küçük bir kız verdin, onu sana geri veriyoruz. Hiç bu kadar mutlu bir doğum olmamıştı. Geçen cumartesi kızıyla birlikte Arsenal'de yürüyüşe çıktığımızı biliyorsunuz; küçük ağrılar hissetti. Döndüğümde Madam Robinette'yi çağırtmak istedim; o bunu asla istemedi. Akşam yemeği yedik, o da çok güzel yedi. Bay Coadjutor ve ben bu odaya doğum odası havası vermek istedik; hâlâ kız kolik olduğuna bizi inandıran bir havayla karşı çıkıyordu. Sonunda istemeden de olsa Robinette'e göndereceğim sırada öylesine keskin, öylesine şiddetli, öylesine fazla, öylesine sürekli acılar, öylesine şiddetli, öylesine delici çığlıklar duyuldu ki, onun doğum yapacağını hemen anladık. Sorun ebenin olmamasıydı. Hepimiz için neresinde olduğumuzu bilmiyorduk; Umutsuzluk içindeydik. Yardım ve ebe istedi. İşte o an bunu istiyordu; sebepsiz değildi, La Deville'den ebeyi hemen çağırttığımız için, o da çocuğu çeyrek saat sonra aldı. O anda Pecquet geldi, doğurmasına yardım etti. Her şey bittiğinde Robinette biraz şaşırarak geldi; Madame la Düşes'i ağırlamaktan keyif almıştı, ancak bütün gece ağırladığı için usandığını düşünerek. Önce Hélène bana şunları söyledi: "Madam, bu küçük bir erkek çocuk." Coadjutor'a söyledim; sonra daha yakından baktığımızda onun küçük bir kız olduğunu gördük. Bütün yaz boyunca Kutsal Babamıza şükranlarımızı bildirdiğimizi ve bu kadar büyük umutların ardından

Signora bir kız çocuğu doğurdu

diye düşününce biraz utaniyoruz.

Sizi temin ederim ki bu laflarımızı azaltır. Kızımın mükemmel sağlığı dışında hiçbir şey beni teselli etmiyor; sütünde ateşi yoktu. Kızı vaftiz edildi ve Marie-Blanche adını aldı".

Bayan Grignan'ın kısa notu, kızın doğumunu bildiren Madame de Sévigné'nin mektubu biraz küçümseme, düş kırıklığı, şaşkınlık gibi unsurlar içermektedir. Üstelik doğan çocuğun önce kız değil erkek olduğunun sanılması, dinsel referansların (şükran) işe yaramaması ile düş kırıklığı açıklıkla dile getirilir. Doğan çocuk kızdır, Bay Grignan'ın bunu kabullenmesi sağlanmalıdır. "Consoler" (teselli etmek) eyleminin birkaç kez kullanımıyla onu ikna ederek durumu kabullenmesi beklenir. Fransızca karşılığında "ne...que" (tek, yalnızca) küçümseyici değeri ile kullanılır. Kızının olumsuzlayıcı notu karşısında Madame de Sévigné kızın doğumu karşısında daha olumlu bir yaklaşım sergiler. Kızı gibi özür dilemez, bir bakıma damadına meydan okur: "*Madame de Puisieux, eğer bir oğlunuz olmasını istiyorsanız bunu yapma zahmetine girmeniz gerektiğini söylüyor*". Ancak konuşmayı yumuşatır, kızının notta verdiği bilgiyi bir başka biçimde yineler: "*Bize küçük bir kız verdin, onu sana geri veriyoruz*". Doğumun sonucu düş kırıklığı yaratır, çocuk yazışmaların ana konusudur. Ancak Madame de Sévigné sonuçtan çok doğum süreci üzerinde yoğunlaşır. Söylemleriyle doğum öyküsünü epik bir havaya sokar. Güçlüklerden, zaman darlığından söz eder. Tüm doğum sürecine dramatik bir görünüm katar. Bu türden tüm unsurlar sıralandıktan, epik ya da dramatik bir hava yaratıldıktan sonra La Fontaine'in masallarından yapılan ve yaratılan hava ile pek de uyum olmayan alıntı devreye girer.

La Fontaine'in masalı sahte keşişler karşısında kız çocuklarının dikkatli olması gereği konusunda bir uyarıdır. Bir keşiş, hileye başvurarak genç bir kıza evine getirmeyi başarır; anneye, kızıyla ilişkisinden bir papa doğuracağını duyurur. Anne ve kız, keşişin bu hilesine inanır, ancak bir kız çocuğu doğurur. Mektupta bildirildiği gibi keşişin hilesinin sonu düş kırıklığıdır. Madame de Sévigné bu nedenle La Fontaine'den alıntı yapar. "Kutsal Baba" ile keşiş arasında bu bağlamda koşutluk kurulur. La Fontaine'in masalından kimi ifadeler yinelenir:

La signora, de retour chez sa mère,
S'entretenoit jour et nuit du saint père,
Préparoit tout, lui faisoit des béguins
Mais ce qui vint détruisit les châteaux,
Fit avorter les mitres, les chapeaux,
Et les grandeurs de toute la famille :
La signora mit au monde une fille.

Madame de Sévigné masalın özünü yoğunlaştırarak yineler. Masalda "biz" kişi adılı anne ve kıza içerir. Mektupta "biz" kişi adılı doğuma tanık olan tüm kişileri (kadınları) belirtir. Kişiler doğan çocuğun erkek yerine kız olmasından "*utanç duyarlar*". Sonunda "*laflar azalır*" (çeneler kapanır), yalnızca sözceleme öznesi biraz alaycı bir tonda konuşmayı sürdürür. Mektup, masalın son dizesi alıntılanarak sonlanır. Keşişin iki yüzünlüğünün sonunda bir kız dünyaya gelir, M. de Grignan'ın verdiği yine bir kız çocuğudur. Keşişle M. de Grignan arasında koşutluk kurulur. Masaldaki anne ve kız Madame de Sévigné ve kızıyla koşutlaşır. Böylelikle başka türden, örtük bir metinlerarasılık sürecine girilir. Grignan'ın keşişle benzerliği bir başka mektup aracılığıyla somutluk kazanır. Madame de Sévigné, Madame de Grignan'a şunları yazar:

"J'embrasse ce fripon de Grignan, malgré ses forfaits.
"Suçlarına rağmen bu alçak Grignan'ı kucaklıyorum"⁷.

Laure Depretto yazısında şu notu düşer: "*Forfait, 17. yüzyıl dilinde genel bir tanımla suç anlamına gelir ama aynı zamanda "namustan" yoksunluk yani kızların bekaretinin ihlali anlamına da gelir*".

Madame de Sévigné, kıza her hamile kaldığında, tehlikeli bir durumdan sorumlu tutarak, Grignan'a La Fontaine'in masallarından alıntılıdığı yakıştırmalar yapar: "*İyi akşamlar Bay Grippeminaud kontu*"(Depretto, 2007, s. 13). Grippeminaud (Evliya, Marko Çelebi, Kürklü Baba) masalda keşişin ikiz kardeşi olan kediye La Fontaine'in verdiği isimdir:

*"Gel, gidip soralım Marko Çelebi'ye,
Kim haklı diye,
Marko Çelebi bir sofı kediymiş,
Dünyadan elini eteğini çekmiş,
Samur kürkleri içinde bir evliya . . .
Yağ bağlamış okuya üfleyle.
Üstüne yokmuş yargıçlıkta;
Her şeyin yerini bilirmiş
Kara kaplı kitapta.
Tavşan: - Peki, gidelim, demiş.
İki davacı, çıkmış*

⁷ Lettres de Madame de Sévigné, s. 226.

*Haşmetli kürkün huzuruna.
- Gelin Evlatlar, demiş kürklü baba;
Yakın gelin bakayım, daha yakın;
Kocadım artık, iyi işitmiyor kulaklarım.
Bizimkiler hiç çekinmeden sokulmuş
Ve işte o zaman olan olmuş:
Evliya attığı gibi iki yana iki pençeyi
Uzlaştırmış iki davacıyı” (La Fontaine, 2016, s. 280-281).*

Madame de Sévigné masaldaki Grippeminaud ile Grignan’ı benzeştirir.

La Fontaine’den yapılan alıntı, kişileriyle kurulan koşutluklar daha çok ilk anlamlarıyla yinelenir. Buna karşın alıntı unsur yeni bağlamda bir atasözü formunda kullanılır. Bu yönüyle benzer durumlara uyarlanabilecek bir genelleme düşüncesi açıklanır. Bu alıntı bir isim biçiminde başka bir mektupta yinelenir:

Madame de Louvigny bir erkek çocuk doğurdu; görüyorsunuz işte, sevgili çocuğum, senin de bir oğlun olacak. Bunu öyle bir şekilde bekliyorsunuz ki, dediğiniz gibi, 'bir kız çocuğu doğuran sinyora', bu talihsizlik sizin başınıza gelseydi, ona sizin yakalanacağımızdan daha fazla yakalanmazdı. Bu mutlu an için sürekli Tanrı'ya dua ediyorum, benim hayatım bu ana seninkinden daha fazla bağlı⁸.

La Fontaine’den yapılan alıntı metinlerarası bağ kurmanın yolu olur. Signora’nın adı yoktur, bu adlandırmayla adı belirtilmeyen kimi masal ya da kurgusal kişilerinin gerçek yaşamdaki etkisi belirtilir. Signora, Madame de Grignon ile bu biçimde özdeşleştirilir. Doğum izleği bu mektupta da yinelenir. Keşiş öyküsü bir ayrıntı formunda, minyatürleştirilerek yeniden karşımıza çıkar: “*Madame de Soubise’in karnı şiş; annesine bundan şikâyet ediyor ama gereksiz yere. Madame de Louvigny’ye gelince, bunu biliyorsun. Eğer dürüst bir dul ya da kendisi gibi dürüst olan bir kız bulsaydım, teselli için onu sana gönderirdim*”⁹. Bu kesit, izleksel olarak La Fontaine’in *Masallar*’ındaki “Genç Dul” masalıyla yakınlaşır. Madame de Sévigné masala doğrudan gönderme yapmasa da kadın ve genç kız bu masalda da yinelenir. Kocasını yitiren genç dulun sonunda koca istemesi ile Sévigné’nin mektubunun son bölümündeki parça örtüşür. Alıntı unsur yalnızca bir belirtidir, farklı ancak benzer içeriği olan kesitler arasında kimi yaklaştırmalar yapmaya kapı aralar. Doğurma ile ilişkilendirilen alıntı dize aynı zamanda örtük olarak bir yergi anlatımı içerir. İlk mektupta söylendiği gibi (*Madame de Puisieux, eğer bir oğlunuz olmasını istiyorsanız bunu yapma zahmetine girmeniz gerektiğini söylüyor; bu konuşmayı dünyanın en doğru ve en iyi konuşması olarak görüyorum. Bize küçük bir kız verdin, onu sana geri veriyoruz*) kız çocuğunun doğumunun sorumlusu yerleşik düşüncenin tersine anne değil babadır. Sorumluluk kocadadır. Soylu bir ailede mirasçı sorunu bu biçimde yeniden tartışmaya açılır.

Madame de Sévigné’nin mektubu La Fontaine’in masalının sanki düzyazı biçiminde kurgulanmış bir devamıdır. Mektupta keşiş rolü Grignan’a verilir. Mektup (bu doğum öyküsü) keşişe yazılmıştır. Madame de Sévigné metinlerarası bir unsurdan, bir bakıma masalı kendince yeniden yazarak anametinsel bir unsur çıkarır. Yazdığı yeni masalın başlığı da “Sinyora bir kız çocuğu doğurdu”dur. Orada bir doğumu ve yarattığı düş kırıklığını anlatır. Eski dönemlerde yapıldığı gibi mektupla masalı birbirine karıştırarak doğum olayını anlatır. Atasözleştirerek kullandığı kesit bir kız çocuğunun doğumunun

⁸ Lettres de Madame de Sévigné, s. 418.

⁹ A.g.y., s. 215.

yarattığı düş kırıklığını anlatmaya yarayan genel bir ifade olarak kullanılır. İkinci aşamada alıntı aracılığıyla düş kırıklığı yaratan sorumlu kişi aranır. Bu durumda alıntı bir suçlama aracı olarak kullanılır. Madame de Sévigné, kendi döneminde bir kız çocuğunun doğuşu konusunda yerleşik inançları dikkate alarak okuru alıntılanan bir unsurun sıradan bir okumayla kavranamayacağını, daha yakın ve dikkatli bir okuma yapılması gerektiği konusunda uyarır.

Sonuç olarak; her mikro-okuma bir dizi önvarsayımdan yola çıkarak anlatının bütününe dikkate alarak okumayı zorunlu kılar. Yakın okuma parçalı bir okuma biçimidir. Anlatının tüm anlamlarını baştan sona tüketmeye yetmez. Belli noktalar açıklanır. Madame de Sévigné önceki yapıtlardan alıntılanmadığı mikro unsurlarla okurunu daha uyanık tutmaya, daha dikkatli olmaya zorlar. Yer verdiği bir ayrıntının rastlantısal ve içi boş olmadığını, oyunun bir parçası olduğunu imler. Öyleyse mikro-okuma ayrıntının bütündeki payını kavramaya yönelik bir okuma biçimidir.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2014). *Metinlerarası ilişkiler*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Aktulum, K. (2023). *Roland Barthes ve parça yazı*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Aktulum, K. (2024). *Etnik-eleştiriye giriş*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Arasse, D. (1996). *le Détail, Pour une histoire rapprochée de la peinture*. Paris: Flammarion.
- Caraion, M. (2014). Le détail et l'indice. *A contrario*, (20), 3-14.
- Cassegrain, G. (2008). L'objectif Daniel Arasse et l'usage de la photographie. *Figures de l'Art. Revue d'études esthétiques*, (16), 111-120.
- Charles, M. (1998). le Sens du détail. *Poétique*, (116), 387-424.
- David, J. (2007). Le sens pratique du détail. In A. Del Lungo ve B. Lyon-Caen (Eds.), *Le Roman du signe* (ss.77-90). Paris: Presses universitaires de Vincennes.
- Depretto, L. (2007). La "Lettre à l'Ermitage" ou le détail scandaleux. *Fabula-LhT*, (3), "Complications de texte: les microlectures" (M. Escola, Ed.).
- Dessons, G. (1997). La Stratégie du détail dans la critique d'art et la critique littéraire. , in Luc Resson, Franc Schuerewegen, *le Pouvoir de l'infime: variations sur le détail*, Culture Et Societes 1, Vincennes: Pu De Vincennes.
- Ginzburg, C. (1980). Signes, traces, pistes. Racines d'un paradigme de l'indice. *Le Débat*, (6), 3-44.
- Hagelstein, M. (2013). Aby Warburg, science du détail et éléments secondaires. In *La mécanique du détail* (ss. 191-202), Lyon: ENS Éditions.
- Jacobi, D. (2005). Discourir de l'oeuvre de l'art contemporain. Le cas des Détails, *Linx*, (52), 17-30.
- Jallat, J. (1981). Microlectures de Jean-Pierre Richard. *Littérature*, (42), 123-127.
- Kei, N. (2020). L'ornement en abyme ou la sémantique du détail. *Images Re-vues*, (9), 1-30.
- Klik, M. (2005). Transfert méthodologique: Léo Spitzer – Jean Starobinski, in *Transferts littéraires, linguistiques et culturels* (173-179). Centre de Civilisation Française et d'Etudes Francophones à l'Université de Varsovie.
- Kremer, N. (2007). La lecture comme tableau: la microlecture entre révélation et réécriture. *Fabula-LhT*, (3), "Complications de texte: les microlectures" (M. Escola, Ed.).

- La Cassagnère, C. (2021). Lire le détail: entre signe et signifiant. *Représentations dans le monde anglophone*, (1), 8-24.
- La Fontaine. (2016). *Masallar*. (S. Eyüpoğlu, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lejeune, P. (1975). *le Pacte autobiographique*. Paris: Seuil.
- Louvel, L. (1999). *le Détail*. Poitiers: la Licorne,
- Meyer, M. R. (2017). Roland Barthes: l'image fatale. Microlecture de La chambre claire. *L'en-je lacanien*, (28), 41-58.
- Milner, J. (2014). *la Puissance du détail*. Paris: Grasset,
- Pennanech, F. (2007). Tout peut être dit: Critique et totalisation dans Microlectures et Pages Paysages. *Fabula-LhT*, (3) "Complications de texte: les microlectures" (M. Escola, Ed.).
- Richard, J. (1979). *Microlectures*. Paris: Seuil.
- Schor, N. (1994). *Lectures du détail*. Paris: Nathan.
- Starobinski, J. (1970). Leo Spitzer et la lecture stylistique. In Leo Spitzer, *Études de style* Paris: Gallimard.
- Thébaud, J. (2003). Le diable est dans les détails. *Le Portique*, (12), 1-8.
- Vedel, G. (1990). Indéfinissable mais présent. *Droits*, (11), 67-71.
- Wagneur, J. (2021). Dieu, le diable et le détaillage. *Cahiers Edmond et Jules de Goncourt*, (26), 159-169.
- Wicky, É. (2010). La notion de détail et ses enjeux (1830-1890). (Doktora Tezi). Montréal: Université de Montréal.
- Xanthos, N. (2009). Chipoter sur les détails. *Contre-jour*, (18), 119-134.
- Zemmour, D. (2016). Microlecture stylistique de Claude Simon. *Tangence*, (112), 31-46.